

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ ТА ХУДОЖНЬО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МУЗИКОЗНАВСТВА, ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ
ПІДГОТОВКИ ТА ХОРЕОГРАФІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ В ОСВІТНЬОМУ
ПРОЦЕСІ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ**

Здобувачки освітнього ступеня магістр
Галузь знань 02 Культура і мистецтво
Спеціальності 025 Музичне мистецтво
Освітньої програми 025 Музичне мистецтво

Францужан Олесі Володимирівни

Науковий керівник: канд. мистецтвознавства,
доц. Верещагіна-Білявська О.Є.

Національна шкала _____

Кількість балів _____ оцінка ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця 2022

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ФОРТЕПІАННОГО РЕПЕРТУАРУ В УКРАЇНСЬКІЙ КОМПОЗИТОРСЬКІЙ ШКОЛІ

1.1. Фортепіанна творчість українських композиторів долисенківської і лисенківської доби як основа формування національного концертного і педагогічного репертуару

1.1.1. Музика подільських композиторів ХІХ ст. (Т. Безуглого, А. Коціпінського, В. Завадського, В. Заремби) та її роль у формуванні фортепіанного репертуару

1.1.2. Творчість М. Лисенка в її впливах на розвиток фортепіанних жанрів

1.1.3. Розвиток класико-романтичних традицій фортепіанної музики в творчості Я. Степового, Ф. Якименка та С. Борткевича

1.2. Розвиток жанрів української фортепіанної музики у 1920-1950-х рр.

1.2.1. Фортепіанна музика композиторів Галичини

1.2.2. Особливості фортепіанної музики В. Косенка, Л. Ревуцького та Б. Лятошинського

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО

2.1. Жанрові та стильові особливості сучасного українського педагогічного фортепіанного репертуару

2.1.1. Фортепіанна музика другої половини ХХ століття та її педагогічний потенціал

2.1.2. Фортепіанні твори для дітей та юнацтва українських композиторів ХХІ ст.

2.2. Фортепіанні твори композиторів Поділля як складова педагогічного репертуару мистецьких шкіл

2.2.1. Фортепіанні п'єси Георгія Куркова у художньо-дидактичному репертуарі піаніста-початківця

2.2.2. Музика Олега Резцова у класі фортепіано: стильовий і методичний аспекти

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Сучасні реалії культурно-суспільного життя України потребують більш розлогого та інтенсивного дослідження національної культурної спадщини, популяризації найкращих зразків нашого новітнього мистецтва з метою виховання у громадян, особливо у підростаючого покоління, почуття співпричетності до надбань національної культури, формування почуття національної гідності та усвідомлення необхідності збереження національного культурного коду. Ці надважливі завдання покликані розв'язувати усі ланки загальної, позашкільної і професійної освіти. Мистецька освіта у цій місії відіграє особливу роль, адже через емоційний вплив мистецтва на особистість можна розвивати у неї не лише естетичний смак, але й патріотичні почуття, необхідні для формування власної громадянської позиції. Тому вибір музичного репертуару для слухання і виконання потребує особливо ретельного підходу, співрозмірності залучення зразків світової і національної спадщини, класичних і сучасних музичних творів.

За часів незалежної України мистецькій спільності відкрилося багато імен композиторів, навмисне замовчуваних раніше з совєцьких мотивів. Поміж них знаходимо й митців, які зробили значний внесок у розвиток української фортепіанної музики, зокрема у формування її сучасного концертного і педагогічного репертуару. Так, лише в останні десятиріччя нове концертне життя отримала творчість Василя Барвінського, чії вокальні та фортепіанні твори є справжніми перлинами української музики ХХ ст.

Формуючи репертуар для піаністів у закладах позашкільної і професійної мистецької освіти, педагоги-музиканти все частіше залучають п'єси різної форми українських композиторів. Робота над ними потребує не лише знання методичних прийомів для опанування певними виконавськими

труднощами, формування необхідних виконавських навичок, але й ґрунтовних теоретичних знань, які допоможуть усвідомити зміст музики та створити її виконавську інтерпретацію, максимально наближену до авторського задуму. Особливого значення набуває використання фортепіанної музики ХХ ст., коли інтенсивно відбувалося становлення усіх її форм і жанрів – від мініатюри до концертів для фортепіано з оркестром. Саме тому особливої актуальності набуває тема дослідження «Теоретико-методичні засади використання сучасної української фортепіанної музики в освітньому процесі мистецької школи». Актуальність теми дослідження підсилюється ще тим чинником, що відкрите вторгнення російській армії на терени незалежної України, яке стало другою, активною фазою російсько-української війни, в усій повноті оголило потребу у ще більш інтенсивному витісненні зразків російської музики з педагогічного репертуару національних закладів мистецької освіти. У результаті добору матеріалу дослідження було виявлено велику кількість фортепіанних творів сучасних українських композиторів, що працюють над створенням нового педагогічного репертуару на основі національних традицій у поєднанні з усіма надбаннями сучасної композиторської техніки.

У педагогічному репертуарі мистецької школи можуть бути задіяні не лише твори, написані саме для навчання учнів, але й фортепіанні мініатюри, створені для концертного виконання та доступні за рівнем технічної і змістової складності для учнів позашкільних закладів мистецької освіти.

Об'єктом дослідження стала українська фортепіанна музика, а предметом – твори сучасних українських композиторів у педагогічному репертуарі в класі фортепіано.

Дослідження здійснювалося з **метою** визначити головні принципи теоретико-методичних засад використання сучасної української фортепіанної музики в освітньому процесі мистецької школи.

У контексті заявлених об'єкту, предмету і мети дослідження, виділяємо наступні **завдання** дослідження:

- визначити роль подільських композиторів XIX ст. у формуванні національного фортепіанного репертуару;
- розкрити особливості впливу музики М. Лисенка на розвиток фортепіанних жанрів в творчості українських композиторів;
- охарактеризувати специфіку прояву класико-романтичних традицій у фортепіанній музиці композиторів лисенківської та полисенківської доби;
- охарактеризувати особливості розвитку фортепіанних жанрів у творчості галицьких композиторів та можливості їх використання у педагогічному репертуарі;
- розкрити жанрові та стилеві особливості сучасної української фортепіанної музики, зокрема й подільських авторів у контексті можливостей їх використання у класі фортепіано;
- виявити ефективні методичні засади використання фортепіанних творів українських митців у педагогічному репертуарі.

Матеріал дослідження. З широкого кола зразків української фортепіанної музики авторкою роботи було свідомо обрано ті твори, які можуть бути залучені до педагогічного репертуару піаніста на різних етапах навчання. Вивчаючи головні принципи теоретико-методичних засад використання сучасної української фортепіанної музики в освітньому процесі мистецької школи, вважаємо за доцільне охарактеризувати й особливості української фортепіанної музики другої половини XIX ст., коли формування її жанрової і стилісової системи знаходилося лише на стадії зародження. Це й спричинило залучення до матеріалу дослідження окремих фортепіанних творів композиторів цієї доби, які мають потенціал для використання їх у репертуарі.

Окрему увагу приділено музиці галицьких та подільських композиторів. Творчість митців Поділля залучено з метою її популяризації та заохочення до використання у педагогічному репертуарі, що може створити його яскравий регіональний контекст. Фортепіанні п'єси подільських композиторів XIX ст. Т. Безуглого, А. Коціпінського, В. Завадського, В.

Заремби, часто побудовані на народнопісенних інтонаціях, дозволяють усвідомити специфіку салонного музикування цієї доби.

Музика сучасних митців, що проживають на Поділлі, Г. Куркова та О. Резцова розвиває у виконавців на різних етапах навчання не лише певні технічні навички, але й налаштовує їх слух на сучасне ладове мислення, на розуміння особливостей сучасних жанрів, розвиває їх гармонічний слух.

Музика ж галицьких композиторів, особливо першої половини ХХ ст. довгий час залишалася у невідомості й забутті і також потребує популяризації. Галицькі композитори плідно працювали у галузі педагогічного фортепіанного репертуару, тому їх музику слід використовувати у процесі виховання піаніста у закладах позашкільної мистецької освіти.

Матеріалом дослідження стали також й твори сучасних українських композиторів М. Скорика, Л. Грабовського, В. Бібіка, В. Маника, І. Павлик, О. Нежигая, Г. Саська, К. Цепколенко та ін., які або спеціально створені для педагогічного репертуару, або мають значний потенціал для їх використання у закладах позашкільної мистецької освіти.

Фортепіанна музика українських композиторів неодноразово була у центрі наукових інтересів музикознавців, проте у контексті визначення її педагогічного потенціалу їй присвячені лише окремі наукові розвідки. Так, з позицій вивчення стильових тенденцій українську фортепіанну музику першої половини ХХ ст. вивчали С. Бедакова [2-3], Н. Довгаленко [8], А. Калашникова [13-15], Л. Кияновська [18-21], В. Клиш [17]; О. Лігус [29-30], Н. Пастеляк [45-46], М. Ржевська [56], Р. Стельмащук [66], О. Фрайт [79-80] та інші музикознавці. Окремих питань, пов'язаних з методичними аспектами використання фортепіанної музики, торкаються у своїх працях Н.Кашкадамова [16], Ю.Портний [54], І. Новосядла [36-38] та ін. Тому вивчення української фортепіанної музики у контексті визначення теоретико-методичних засад залишається одним з актуальних питань.

Методи дослідження. У дослідженні теоретико-методичних засад використання сучасної української фортепіанної музики в освітньому процесі мистецької школи було використано комплексно-інтеграційний і системний підхід, в якому особливого значення набули історичний та регіональні методи, а також метод цілісного аналізу музики. Історичний метод дозволив виявити концептуальні засади творчості українських композиторів, а регіональний – окреслити специфічні особливості музики галицьких і подільських композиторів.

Результати дослідження була апробовані шляхом двох одноосібних публікацій «Художньо-дидактичний репертуар піаніста-початківця: “Катрусин зошит” Г. Куркова» та «Фортепіанна музика композиторів Галичини у полисенківський період» у збірнику студентських наукових праць «Актуальні проблеми музичної освіти та виховання», випуски 7 (2021) і 8 (2022). Також у березні 2022 р. була прийнята до друку стаття «Музика подільських композиторів польського походження та її роль у формуванні українського педагогічного репертуару» у збірку матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Мистецька спадщина Поділля в контексті українсько-польських зв'язків: історія, сучасна практика та перспективи розвитку», проведення якої було відтерміновано з причин початку активної фази війни Росії проти України.

ВИСНОВКИ

У пошуках шляхів удосконалення навчально-виховного процесу у закладах початкової мистецької освіти актуальними постають дві проблеми – опора на національні традиції та залучення до педагогічного репертуару зразків сучасної музики. Українські композитори-педагоги постійно поповнюють фортепіанну музику новими зразками для дітей та юнацтва.

Основу сучасного українського фортепіанного репертуару заклали М. Лисенко, Я. Степовий, Л. Ревуцький, В., В. Барвінський, Н. Нижанківський та інші митці, а продовжили І. Беркович, М. Степаненко, М. Скорик, В. Сильвестров, Б. Фільц.

Вивчаючи фортепіанну творчість українських композиторів долисенківської і лисенківської доби як основу формування національного концертного і педагогічного репертуару, особливу увагу було звернено на фортепіанні твори Т. Безуглого, А. Коціпінського, В. Завадського, В. Заремби, які у ХІХ ст. жили й працювали на Поділлі. Яскравість музичних образів, опора на народнопісенні і танцювальні жанри, нескладність фактури, компактність форми дозволяють залучати їх твори у навчально-виховний процес з учнями середніх і старших класів закладів позашкільної мистецької освіти. Використання творів подільських композиторів сприятиме також патріотичному вихованню юних піаністів.

На розвиток фортепіанних жанрів української музики значний вплив мав М. Лисенко. Значна кількість його творів також може бути залучена до педагогічного репертуару у старших класах. А ось композитори полисенківської доби Я. Степовий, Ф. Якименко, С. Борткевич вже працювали саме над дитячим репертуаром. Особливо значимою стала

творчість С. Борткевича, фортепіанні мініатюри якого характеризують значною різнобарвністю гармонічної мови, яскравою програмністю, простотою і доступністю образів, фактури і способу музичного мислення. Композитор постає продовжувачем класико-романтичних традицій української музики у новій системі гармонічного мислення. Фортепіанні п'єси С. Борткевича враховують усі особливості дитячого й юнацького сприймання, адже в їх створенні композитор спирався на власний педагогічний досвід.

Саме наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст. закладаються основи сучасної української фортепіанної музики, формуються підходи до опрацювання народнопісенного матеріалу. Українські композитори вказаного періоду опановують традиційним фортепіанними жанрами та сучасними композиторськими стилями, створюючи національне обличчя української фортепіанної музики. Окрім мініатюри, українці митці звертаються до творів малої і середньої форми. Особливу увагу митці приділяють жанру програмної романтичної сюїти, мелодичну основу якого складає український фольклорний матеріал часто об'єднані у сюїтний цикл.

Необхідність аналізу фортепіанної музики композиторів Галичини була спричинена, в першу чергу, необхідністю її популяризації, адже довгий час вона була поза увагою як музичної критики, так виконавців і слухачів, і лише в останні десятиліття повертається у концертний та педагогічний репертуар. Фортепіанні твори С. Людкевича, В. Барвінського, М. Колесси, Р. Сімовича вирізняються яскравою національною спрямованістю та новаторським переосмисленням традицій романтизму. Так, стиль В. Барвінського демонструє гнучке поєднання народнопісенних джерел з принципами романтизму та колористичними надбаннями імпресіонізму. Яскравий мелодизм музики композитора, різноманітність образів, багатство фактурних рішень дозволяє широко впроваджувати твори композитора у процес виховання юних піаністів.

Свого відродження потребує дитяча фортепіанна музика Стефанії Туркевич. Її Варіації на українську тему і цикл п'єс для початківців з п'яти різнохарактерних мініатюр повинні посісти гідне місце у репертуарі музичних шкіл. Майстерність опрацювання композиторкою мелодики, наближеної до народних джерел, здатна формувати й естетичні смаки юних виконавців.

У результаті вивчення шляхів розвитку української фортепіанної музики другої половини ХХ ст. можна прийти до висновку, що саме й цей час значно активізується створення саме педагогічного репертуару. З точки зору стильової характеристика музики цього періоду можна констатувати, що переважають тенденції до синтезу традицій українського фольклору зі принципами авангардної, естрадної та джазової музики. Це дозволило суттєво розширити жанрову палітру дитячої музики при збереженні опори на національні джерела.

Творчість сучасних українських композиторів у галузі художньо-дидактичного фортепіанного часто базується на власному педагогічному досвіді. Сучасні митці усвідомлюють необхідність формування у піаністів-початківців не лише базових технічних навичок, але й розвитку їх естетичних смаків, широкого музичного кругозору, готовності до сприймання й виконання музики різних стилів. У результаті аналізу фортепіанних творів М. Скорика, В. Бібика, Л. Грабовського, Г. Саська, І. Берковича, О. Білаша, М. Кармінського, В. Кирейка, Ж. Колодуб, Л. Колодуба, М. Сильванського, М. Степаненко, Б. Фільц, Ю. Щуровського, В. Скуратовського, Н. Боевої, В. Мартинюк, О. Нежигая, І. Павлик, В. Маника та ін. можна відмітити низку спільних рис, до яких відносимо конкретну програмність, опору на популярні жанри класичної і сучасної музики; яскраву національну спрямованість, увагу до формування певних виконавських навичок, спрямованість на адаптацію музичного слуху до сучасного гармонічного мислення.

У педагогічному процесі важливим є й використання музики сучасних композиторів, чия творчість пов'язана з Подільським краєм. Тому вважаємо

за необхідне використання у класі фортепіано творів Г. Куркова та О. Резцова. Обидва митці мають значний виконавський та педагогічний досвід, тому їх фортепіанні п'єси чітко спрямовані на розвиток певних виконавських навичок у поєднанні з формуванням уявлень про музичні жанри та стилі. Так, «Катрусин зошит» Г. Куркова створено з урахуванням особливостей дитячого сприймання та чітко визначеною дидактичною метою закладання базису піаністичної техніки на основі ладо-гармонічних і ритмічних властивостей сучасної музики.

Фортепіанні твори О. Резцова характеризуються яскравою образністю, наявністю різних ступенів складності, апеляцією до різних стильових епох. До творів його збірок автор подає методичні рекомендації, в яких вказано не лише на способи подолання технічних труднощів, але в яскравій та образній формі розкриває зміст кожної п'єси, часто пов'язуючи його з конкретними життєвими ситуаціями.

У межах кваліфікаційної роботи, звичайно, не є можливим охопити усе коло питань, пов'язаних із проблемою теоретико-методичних засад використання сучасної української фортепіанної музики в освітньому процесі мистецької школи. Подальшого дослідження потребує проблема виховного потенціалу творів сучасних композиторів різних регіонів, детальнішого аналізу вимагають окремі художні зразки. Є необхідність до створення методичних рекомендації до збірок педагогічного репертуару та упорядкування їх матеріалу за принципом поступового руху від простого до складного. Отже, загальна тема дослідження потребує подальшого наукового осмислення й розробки окремих її аспектів.

